

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 7.04:27-36JOS:27-789.5(497.4Ljubljana)

Prejeto: 31. 3. 2010

Ana Lavrič

dr. umetnostne zgodovine, znanstvena svetnica, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU,
 Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
 e-pošta: lavric@zrc-sazu.si

Kult in likovne upodobitve sv. Jožefa, zavetnika Kranjske, pri ljubljanskih diskalceatih

IZVLEČEK

Prispevek v prvem delu podaja kratko vsebino treh pridig, ki osvetljujejo vlogo sv. Jožefa kot univerzalnega zavetnika Kranjske in drugih habsburških dežel. Nato obravnava češčenje in likovne upodobitve sv. Jožefa pri ljubljanskih diskalceatih (oprema cerkve in praznične inscenacije) ter umetnostna naročila tamkajšnje, svetniku posvečene bratovščine. Na koncu predstavi še dva ljubljanska javna spomenika in nekaj svetnikovih podob iz drugih cerkva v mestu, v katerih pa je Jožefov kult imel le sekundarno vlogo, saj je primat pripadal diskalceatom vse do ukinitve njihovega samostana.

KLJUČNE BESEDE

Sv. Jožef, kult, bratovščina, pridige, likovna umetnost, ikonografija, diskalceati, jezuiti, Ljubljana, Kranjska, Johannes Kilian Fleischman, Matija Greischer, Cornelius Meyssens, Justus van der Nypoort, Janez Deding, Janez Ludvik Schönleben, Jožef Terlingo

ABSTRACT

THE CULT AND VISUAL PRESENTATIONS OF ST. JOSEPH, THE PATRON SAINT OF CARNIOLA, WITH THE DISCALCED FRIARS IN LJUBLJANA

In the first part, the article presents a short summary of sermons that shed light on the role of St. Joseph as the universal patron saint of Carniola and other Habsburg provinces. Then it deals with the worship and visual presentations of St. Joseph among the Discalced Friars in Ljubljana (the church furnishings and festive theatrical productions) and art commissions placed by the confraternity of the Saint there. In the end, the article presents two public monuments in Ljubljana and several images of St. Joseph from other churches in the city, where his cult was only of secondary importance, as the primacy belonged to the Discalced friars until the dissolution of their monastery.

KEY WORDS

St. Joseph, cult, confraternity, sermons, fine arts, iconography, the Discalced Friars, the Jesuits, Ljubljana, Carniola, Johannes Kilian Fleischman, Mathias Greischer, Cornelius Meyssens, Justus van der Nypoort, Johann Deding, Johann Ludwig Schönleben, Joseph Terlingo

Leta 1675 je cesar Leopold I. postavil sv. Jožefa¹ za zavetnika svojih dednih dežel in mu s tem "uradno" dodelil pokroviteljstvo tudi nad Kranjsko.² Dne 10. januarja 1675 je o svoji odločitvi obvestil škofove in jim naročil, naj vsak na področju svoje jurisdikcije poskrbi za vpeljavo pobožnosti in čiščenja novega patrona. Takšen dekret je prejel tudi ljubljanski škof Jožef Rabatta, ki je bil svojemu godovnemu zavetniku še posebno naklonjen. Diskalceatski kronist poroča o slovesni procesiji, ki jo je na praznik sv. Jožefa v spremstvu duhovščine in redovnikov vodil od stolnice k diskalceatom na Ajdovščini v ljubljanskem predmestju. V sprevedu so nosili svetnikov kip, spremljali pa so ga predstavniki

deželnih stanov. Med odličniki se posebej omenjajo knez Eggenberg, grofje Kacijaner, Blagaj in Thurn, gospoda Saurau in Jankovitz idr. Potem ko so zapeli hvalnico *Te Deum laudamus*, so na gradu trikrat zagrmeli topovi.³ Praznik novega patrona so ta dan začeli slovesno obhajati v vseh avstrijskih deželah.

Cilj ljubljanske procesije je bila, kot rečeno, tedaj še nedokončana diskalceatska cerkev sv. Jožefa,⁴ ustanova knezov Eggenbergov, katerih zavetnik je bil prav ta svetnik.⁵ Med slovesno mašo, s katero je bil uveden in potrjen Jožefov patronat nad Kranjsko, je govoril Janez Ludvik Schönleben. Slavni teolog in zgodovinar je v pridigi z naslovom *Oesterreichische Veste vnnnd Vormaur* predstavil Jezusovega

Sv. Jožef z Detetom Jezusom, slika iz nekdanje diskalceatske c. sv. Jožefa, Uršulinska zbirka, Ljubljana, 1675 (foto: Blaž Resman).

¹ God sv. Jožefa so v javnem cerkvenem bogoslužju začeli obhajati v 14. stoletju, kot zapovedan praznik pa pod papežem Gregorjem XV. leta 1621. Pospeševal ga je že škof Hren, v pridigah pa so svetnika slavili Janez Ludvik Schönleben, Janez Svetokriški in oče Rogerij; gl. Strle, Praznik sv. Jožefa, str. 769–771; Strle, Sv. Jožef, str. 673–675.

² Dolničar, *Annales*, fol. 11r; Dolničar, *Epitome*, str. 80–81; Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 26; Dolničar,

Zgodovina ljubljanske stolne cerkve, str. 277.

³ *Diskalceatska kronika*, pp. 126–127; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 236.

⁴ Gradnja, ki je zaradi pomanjkanja denarja za več let zastala, se je prav v letu 1675 nadaljevala, tako da je bila cerkev končno pod streho, zvonik ob njej pa je bil na pol zgrajen, gl. Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 158.

⁵ Prim. Smolik, Grafični listi, str. 196.

rednika in vzgojitelja ter deviškega ženina Božje Matere Marije kot trdnjavo in obrambni zid Avstrije, ki ga je cesar Leopold postavil proti dednim sovražnikom Turkom.⁶ Ker pridiga razkriva motive in zgodovinsko ozadje dogodka, je prav, da jo na kratko povzamemo.

Schönleben je na začetku v kronološkem zaporedju naštel turške vpade na Kranjsko in spomnil poslušalce na strah, stisko in škodo, ki so jo utrpeli njihovi predniki, ter na kri, ki so jo prelili, ko je tiran z veliko močjo vpadal v deželo, jo pustošil in požigal, ljudi bodisi pobil bodisi zvezal in odvedel v sužnost, otroke zadavil, jih raztreščil ob skale ali nabodel na plot. Od leta 1425 je sovražnik, ki je zapustil vidne sledi svoje krutosti, več kot štirindvajsetkrat vdrl na Kranjsko in petkrat prišel do Ljubljane. Prebivalci so za obrambo začeli graditi utrdbe in obzidja. Tako so Ljubljanci leta 1519 postavili okrogli stolp pred Kloštrskimi vrati, nato 1520 stolp pri Sv. Lovrencu, 1523 proti Krakovemu, 1525 pri Nemški hiši, 1527 so zgradili bastijo pred Kloštrskimi vrati in 1529 pred Vicedomskimi, 1536 okrogli stolp pri Vodnih vratih, 1540 vogalni stolp proti Krakovemu in Trnovemu, 1545 visoko bastijo in 1560 vogalni stolp na Grajskem griču itd. Ker pa vse to še ni zadoščalo, saj je bilo mesto kot golobje gnezdo, ki ga močna vojska lahko hipoma razdre, si je bilo treba zamisliti močnejšo trdnjavo.

Govornik je nato posegel v svetovno zgodovino in navedel znamenite vladarje, ki so nekdanje zavarovali svoja ozemlja z močnimi utrdbami in dolgimi zidovi, od katerih pa je ostala komajda kaka sled. Ni je namreč utrdbe, ki bi je ne bilo mogoče premagati z drznostjo, in nobena ni tako zaprta, da bi ne mogel skozi njo z zlatom otovorjen osel, kakor pravijo na Nemškem, saj ne manjka domačih sovražnikov, ki iščejo lastne interese.⁷ Ker habsburške dedne dežele od vseh strani ogroža krvoločni Mars in je cesar spoznal, da bodo vsa bojna sredstva brez Božje pomoči in varstva zaman, se je zatekel pod varstvo in zaščito Jezusovega skrbnika. Zato je zaprosil krajevne škofe svojih dežel, naj spodbujajo vernike k češčenju sv. Jožefa in slovesnemu obhajanju njegovega praznika. Kako zdravilna misel, dana od samega Boga, vzklika retor. Ali bi namreč deželni knez mogel storiti kaj boljšega, kakor da se v nevarnosti zateče k Bogu in njegovim svetnikom? Skrivnost in umetnost avstrijske vladarske hiše je prav v tem, da je sposobna prestatati tudi največje nevar-

nosti, kakor je pred leti zapisal Paul Eber: "V situacijah, ki se zde izgubljene, Avstrijci najdejo čudežno rešitev, s katero se obdržijo." Ta čudežna rešitev je umetnost molitve, ki čudeže povzroča. Kot dogodek, ki navedeno potrjuje, predstavi Schönleben znamenito zgodbo o Maksimilijanu, edinemu sinu cesarja Friderika III. Ko je ta v cvetu mladosti zasledoval divje koze nad Innsbruckom in se znašel v smrtni nevarnosti na skalni pečini, je spodaj stoječe z zadnjimi močmi zaprosil, naj prinesejo presveti oltarni Zakrament, nato je molil in kmalu priklkal čudež: nenadoma je zagledal neznanega lovca, ki mu je ponudil roko in mu pomagal sestopiti.⁸ Govornik meni, da je bil neznanec sv. Jožef, čemur v prid naj bi govorilo dejstvo, da je Maksimilijan gojil veliko pobožnost do Marije, njegove neveste, in je podoben Brezmadežne nosil na klobuku (ob tem pripominja, da se Brezmadežna običajno upodablja obdana s soncem, kronana z dvanajstimi zvezdami in z luno pod nogami).

V nadaljevanju se učeni teolog retorično vprašuje, zakaj je bil za patrona postavljen prav sv. Jožef, četudi se ni nikoli znašel pod orožjem, in, ali bi ne bilo zato primerneje izbrati sv. Leopolda, Kazimirja oz. Martina, ki so se sami odlikovali z bojnimi zmagami, ali sv. Janeza Evangelista, Filipa, Jakoba, Andreja oz. Janeza Krstnika, ki so pomagali v bitkah proti različnim sovražnikom. Jožef je sicer številnim pomagal v bolezni, tudi kužni, in v brezupnih primerih povrnil zdravje, ženske so se nanj obračale proti nerodovitnosti, nosečnice pri porodu, brodolomci in blodeči za rešitev in pravo pot, nikjer pa ni zapisano, da bi ga klicali v vojnih zadevah. Zakaj naj bi ga torej klicali zdaj na pomoč zoper Turke? Kot odgovor podaja svojo razlago, zavedajoč se sicer, da mu ne pristoji presojsati misli vladarja. Razlog vidi v tem, da je sv. Jožefu dovoljeno pomagati ljudem v vsakršni potrebi, ker mu je Bog namenil poseben položaj.

Nato Schönleben pripoveduje, kako je dominikanec Isidor Isolani že pred stopetdesetimi leti napovedal, da bo Sveti Duh spodbujal srca vernih, dokler ne bo vesoljna Cerkev z novim češčenjem povzdignila sv. Jožefa, kar se je na pobudo karmeličanke Terezije Velike tudi uresničilo. Svetniku v čast se zdaj postavljajo cerkve, samostani in oltarji, po vsej Nemčiji pa je tudi ustanovljena slavna bratovščina Jezusa, Marije in Jožefa. Tako kot je antično Šparto brez obzidja branilo močno moštvo, brani odslej dedne dežele sv. Jožef. Za Marijo ni v nebesih nihče večji od njega. Kakor so na knežjem dvoru uradniki različnih stopenj, tako je tudi na božjem, kjer so apostoli ministri in angeli poslanci. A Jožef ni eden izmed njih, ker je hišni sorodnik in

⁶ SKL, Dolničarjeva *Miscellanea* II/2. Prof. dr. Marijanu Smoliku se zahvaljujem za prijazno posredovanje Dolničarjevega gradiva, ki ga obravnavam v tem prispevku.

⁷ Schönleben, ki je v nadaljevanju zapisal, da cesarju lastno ljudstvo streže po življenju, je gotovo meril na zaroto proti avstrijskemu dvoru, ki se je končala leta 1671 z usmrtno glavni akterjev: aprila so bili obglavljeni Franc Nádasdy na Dunaju ter Peter Zrinjski in Fran Krsto Frankopan v Dunajskem Novem mestu, decembra pa v Gradcu še Erazem Tattenbach.

⁸ Znameniti motiv je Giulio Quaglio leta 1703 naslikal v ljubljanski stolnici nad oltarjem sv. Rešnjega telesa, gl. Lavrič, *Ljubljanska stolnica*, str. 66–68.

njegova vloga ni samo v tem, da prosi, ampak tudi odloča. Ker je njegova služba *propter Christum* in *super Christum*, mu je poslušen celo sam Bog. Kakor je faraon imenoval egiptovskega Jožefa *Salvator mundi*, tako pripada sv. Jožefu naziv *Salvator Austriae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae*. Kakor je egiptovski Jožef v sanjah videl, da ga časte sonce, luna in enajst zvezd, ki pomenijo očeta, mater in brate, tako Schönleben v prenosu te simbolike na Jezusovega rednika enači sonce s cesarjem, ki je padel z veliko pobožnostjo pred sv. Jožefa, in luno s turškim polmesecem, ki bo moral leči k njegovim nogam in se mu podvreči. Sv. Jožef naj ga *per interpositionem* zatemni, kakor se to v vesolju dogaja ob luninem mrku. Na koncu govornik zbrane moralistično opominja k dobrim delom, kajti molitev ne koristi, če jo spremlja brezbožno življenje. In kaj so Turki drugega kot šiba božja? Če se ljudje poboljšajo, jo Bog odmakne. Za sklep spomni še na javno zaobljubo Brezmadežni, h kateri so se Kranjci pred nedavnim zatekli,⁹ tako da jih varujeta zdaj dve trdnjavi, Marija in Jožef.

Poslej so pri ljubljanskih diskalceatih vsako leto praznovali Jožefovo s slovesno mašo in pridigo, pri kateri so se spominjali zaveze s svetnikom in jo obnavljali. Za Schönlebenom so kot pridigarja za leto 1676, očitno zaradi ustanovnikovih zvez, povabili graškega dominikanca Janeza Dedingerja. Govor *Ehren-Echo deß getrewen Freunds* so natisnili na Dunaju, retor pa ga je posvetil Janezu Seifridu Eggenbergu.¹⁰ Predlist, ki ga je že leta 1675 na Dunaju vrezal Cornelius Meyssens, kaže kranjskega orla z grbom Eggenbergov, lebdečega nad barjansko ravnino, prek katere se proti mestu v ozadju vije Ljubljana.¹¹ Pridiga, ki z različnimi retoričnimi sredstvi skuša kar najbolj pritegniti pozornost poslušalca, osvetljuje vlogo sv. Jožefa kot univerzalnega varuha Kranjske in drugih habsburških dežel ter pomaga h globljemu razumevanju obravnavanega obdobja.

Dedinger je vzel za temo evangelijski tekst: *Prijatelj, pomakni se višje* (Lk 14,10). V zvezi z naslovom pridige je najprej razložil, kakšen naravni pojav je odmev: pravi, da posnema glas ali ton, tako kot zrcalo posnema objekt ali podobo, senca telo, sled nogo, orgle note, kazalci uro in portret original.

Poslušalcem ga je predstavil z vso besedno virtuosnostjo. Pojasnjuje, da odmev poje s pojočim, žvižga z žvižgajočim, gode z goslačem, se smeji s smejočim, joče z jokajočim, vpije z vpijočim, kliče s kličočim. Skratka: posnema vse, kar se poje, govori, tolče, udarja. Posnema zvonjenje zvonov in petje ptic. Rjove z levi, brunda z medvedi, momlja s tigri, tuli z volkovi, vrešči z opicami, žvižga z gamsi, laja kot pes, mijavka kot mačka, renči kot ris, bevska kot lisica, za voli tuli, za konji rezgeta, za kozami meketa, za ovci bleja, za gosmi gaga, za štorcljami klopota, za žabami kvaka, za žerjavi kriči, za košmi kokodaka, kikirika kot petelin, poje kot labod. Ponovi in odzvanja vse tone in glasove ljudi in stvari. Ko bi ta odmev ponovil vse, kar je bilo na praznik sv. Jožefa rečeno v pridigah po cerkvah vsega sveta, šele tedaj bi bil svetnik primerno počaščen.

Ker rado odmeva v novih stavbah, še posebno, če so zidane na hribih ali vogalih, govornik uporabi besedno igro, češ da bo iskal odmev v novi Jožefovi cerkvi, ki ji kot ustanovi Eggenbergov ne manjka ne vogalov (Egg) in ne brega (Berg). Na tem mestu, tj. v Jožefovi cerkvi, so se pred letom dni slišale besede *Sancte Joseph, ego te hodie in Patronum meum eligo*, s katerimi je Kranjska tako kot druge dedne dežele izbrala tega velikega svetnika za svojega univerzal-

Cornelius Meyssens: Frontispic pridige *Ehren-Echo deß getrewen Freunds*, 1675 (foto: Ana Lavrič).

⁹ Schönleben meri na zaobljubo kranjskih deželnih stanov, izrečeno leta 1664.

¹⁰ SKL, Dolničarjeva *Miscellanea* II/1. Govornik izraža željo, naj sv. Jožef blagoslovi knežjo rodbino Eggenbergov, katerih rod cveti že od leta 1150.

¹¹ Smolik, Grafični listi, str. 195 sl. 4, 196. Bakrorez meri 180 x 130 mm. Zaradi kota, ki ga reka oblikuje na barju, in grajskega hriba v ozadju bi ga lahko razlagali tudi kot simbolično predstavitev priimka Eggenberg.

nega zavetnika, tokrat pa odmev odzvanja *ligo te* [...]. O rimski Apijski cesti je bilo rečeno, da je na njej slišal sedemkratni odmev, kdor je recitiral Vergilijev verz *Semper honos, nomenque tuum laudesque manebunt*. Tako je v preteklem letu tudi v dednih deželah in Leopoldovih kraljevinah Avstriji, Ogrski, Češki, Štajerski, Koroški, Kranjski in Tirolski v enem dnevu bilo sedemkrat slišati hvalnico sv. Jožefu, s katero so se mu posvetile in ga slavile med zvoki bobnov in trobent, streljanjem topov in petjem *Te Deum laudamus*.

V nadaljevanju si retor prizadeva poslušalcem nazorno predočiti, kdo je pravi prijatelj, zato predstavi različne etimološke razlage besede *amicus*. Ugotavlja, da ga je težko najti, ker je silno redek. Med tisoč možmi je našel le enega, tj. sv. Jožefa. Ker je resnični prijatelj tisti, ki človeku stoji ob strani ob vsakem času, v sreči in nesreči, Dedinger za učenim Novarinusom ponavlja, da bi Jožef, ko bi v času Jezusovega trpljenja še živel, ne le pomagal nositi križ kot Simon iz Cirene, stal pod križem kot Janez in snemal telo s križa kot Jožef iz Arimateje, ampak bi v zgodnjem jutru tudi pohitel h grobu kot tri žene. Iskren prijatelj je *alter ego*, kakor pravi Aristotel. Je kot odmev: ko ga kličeš, odgovarja in pride na pomoč. Tako bo prišel tudi sv. Jožef. Govornik spodbuja poslušalce, naj se v vseh težavah obračajo nanj, in ponavlja: *Ite ad Joseph*. Ko bi se zgodilo, da bi Turek spet hotel napasti Kranjsko, naj se zatečejo k Jožefu, ki bo njihov drugi Ahacij. Če bi Ljubljano napadla kuga, kakor pred leti, naj gredo k njemu, ki bo njihov drugi Boštjan. Ko bi izbruhnil požar, kakor v Ljubljani že večkrat, naj se obrnejo nanj, ki bo njihov drugi Florijan. In ko bi nastopila lakota ali bi jim pretile vode, kakor tedaj, ko so kranjske reke potopile nešteto ljudi in hiš, naj pohite k njemu, ki bo njihov drugi Miklavž. Naj pribeže k njemu, kadar bo domovini grozila kakršnakoli nesreča, saj se bo kot njihov drugi Mohor in Fortunat izkazal za zvestega prijatelja. S svojo univerzalno vlogo naj bi torej Jožef zdaj nadomeščal svetnike s specialnimi področji pomoči, na katere so se Kranjci obračali dotlej, a ti so kljub novemu, uradno določenemu patronu dejansko še naprej ostali zvesti tudi starim, saj so bili pomemben del njihove vere, zgodovine in identitete.¹²

Po modi časa govornik počasti svetnika s kronogramom *JosephVs feLICIsIMVs patrIae Defensor VIVat* (= 1676) in, da bi njegove kreposti ob kontrastu še jasneje zasijale, predstavi nezvestobo lažnih prijateljev, ki menjajo barve glede na okoliščine in se v času prijateljeve nesreče odvrnejo od njega. Jožef pa ostaja zvest in posreduje kot priprošnjik: ko bo Marija pokazala Jezusu svoje materinske prsi in Jezus svojemu Očetu pet krvavih ran, ne bo nebeški Oče ničesar odrekel svojemu Sinu in ta ničesar svoji

Materi, ona pa naposled ničesar Jožefu, svojemu ženinu in možu.¹³ Zato Jožef ljudi vabi k sebi in jim ponuja tolažbo, pomoč, srečo, spravo, mir in očetovsko zavetje.

Jožefa, ki je izviral iz kraljevega rodu, a je bil v življenju le skromen in ponižen tesar, je Bog povišal nad očake, preroke, apostole, kralje, angele in vse svetnike, prednost pred njim imata le Jezus in Marija, pravi pridigar. Kakor egiptovskega Jožefa, ki ga je faraon imenoval *Salvator mundi*, ker mu je bilo zaupano, da je sedem let ljudi preskrboval s kruhom, lahko tudi sv. Jožefa imenujejo *Heyland der Welt* ali *Odreschenigk tega sueta* (torej v obeh jezikih, ki sta v navadi na Kranjskem), ker mu je bil trideset let zaupan nebeški kruh Jezus Kristus. Prek njega je Jožef v neprestanem odnosu do neustvarjene Svete Trojice, skupaj z njim in Marijo pa tretja oseba ustvarjene. Dedinger sklene svoj govor z veličastnim epilogo na prizorišču, na katerega pritegne vse stvarstvo in angelske duhove: pred vernike z besedami naslika sv. Jožefa, ki iztegne svojo ljubeznivo roko in Kranjski, Ljubljani in vsemu zbranemu občestvu podeli očetovski blagoslov, ljudje pa se hvaležno odzovejo s klicem: *Naj živi Jožef, najsrečnejši varuh domovine!*

Dolničar je poleg zgornjih dveh pridig v svojo zbirko drobnih tiskov *Miscellanea* uvrstil še tretjo, z naslovom *Mirabilis angelus gloriosis ex virtute Dei operibus*, ki jo je na praznik sv. Jožefa leta 1688 imel pri diskalceatih ljubljanski kanonik in dekan stolnega kapitlja Jožef Terlingo.¹⁴ List pred naslovnico je okrašen z versko in politično simbolnim in za naš namen posebne pozornosti vrednim bakrorezom s podobama sv. Jožefa z Jezusom in cesarjeviča Jožefa, sina Leopolda I. Sv. Jožef je upodobljen v skladu z apokrifnim izročilom, zato ima v rokah lilijo, ki predstavlja razcvetelo palico, s katero je bil kot pravični (napis na traku: *Iusti autem quasi virens folium germinabunt. Prov: C 11.*) izbran za ženina Device Marije (besedilo na napisnem traku dodaja, da je v Jožefovi čudežni palici oživela nekdanja Mojzesova: *Approbet ut sponsum Joseph, miracula spargit virga, in qua sanè Moysis vetus illa revixit*), in mu vrh glave sedi golob Svetega Duha, ki se je prikazal v trenutku čudežnega izbora (z napisom: *Ista Columba fuit testis Candoris Joseph*). Poudarjena je tudi njegova skrbniška vloga, saj drži v naročju Dete Jezusa z zemeljsko oblo v ročicah (na njej je z napisom

¹³ Takšno "kombinirano intercesijo" (priprošnjo), seveda brez Jožefa, v likovni umetnosti dobro ponazarja npr. t. i. kužna slika pri Sv. Primožu nad Kamnikom; gl. Höfler, *Srednjeveške freske*, str. 175.

¹⁴ SKL, Dolničarjeva *Miscellanea* I/1; Pohlin, *Krainska grammatika*, str. 413–414; Vidmar, *Kritični prevod*, str. 562; Smolik, *Grafični listi*, str. 194 sl. 3, 195.

¹² Prim. Lavrič, *Svetniški zavetniki*, str. 51–84.

CARNIOLLA izpostavljena dežela Kranjska), ki povečuje težo svetnikovega bremena, a zanj kot velikega Atlanta je silno breme lahkó (z napisom: *Onus leve huic Magno Atlanti*). Deček, bodoči cesar Jožef I., ki je bil decembra 1687 okronan za ogrskega kralja, je opremljen z vladarskimi insignijami, napis poleg njega pa govori o čudovitem upanju, ki so ga stavili nanj: *Rex erit Hungariae MIRABILIS ANGELVS orbi: Hoc JOSEPHI opus est, qui benedixit ei*. Skupaj s sv. Jožefom pridržuje polmesec pred prsmi kranjskega orla, ki v varstvu vseh treh oseb uživa mirno zavetje in vzpon, z napisoma: *Sub umbra alarum harum dormiam, et requiescam in Sic elevatur, quem huius Trinitatis gratia portat*. Ptič se ozira v nebo, od koder mu puto prinaša trak z opogumljajočim sporočilom, da nobena sovražna burja ne uniči orla, ki leti in se usmerja samo k soncu, da bi s sveta odpravil zlo: *Ad solum solem vult solium suum, ut mala de solo tollat, ad solum volat. Nullus adversitatum aquilo hanc AQVILAM extinguet*. To mogočno in prijazno Sonce na vse strani žari na vrhu kompozicije, ki jo zaključujeta letéča angelca z zapisanim zagotovitvijo, da bo vedno sijalo na deželo Kranjsko: *LVCeblt PhoebVs hVIC CresCentI AqVILae Magnae CARNIOLLAe absqVe InterItV* (kronogram daje letnico 1688). Grafika ni signirana, pripisana pa je "Valvasorjevemu" Nizo-

Justus van der Nypoort: Frontispic pridige *Mirabilis angelus gloriosus ex virtute Dei operibus*, 1688 (foto: Ana Lavrič).

zemcu Justusu van der Nypoortu, ki je tedaj deloval na Dunaju.¹⁵

Uvodna grafika je pravzaprav likovni povzetek pridige, ki je bila natisnjena na Dunaju in jo je retor posvetil kranjskim deželnim stanovom. Pripoveduje o najpopolnejšem življenju in prečudovitem božjem delovanju v presvetem očaku Jožefu, Jezusovem skrbniku in redniku, varuhu habsburških dežel.¹⁶ V dedikaciji Terlingo hvali kranjske stanovce, ki so se z velikimi dejanji proslavili po Evropi, in izraža upanje, da bodo v novozgrajeni cerkvi sv. Jožefa vzor gorečnosti in pobožnosti. Tolaži se z mislijo, da bo Kranjska deležna obilnega blagoslova tako po mogočnem varstvu Marije, kateri v čast so stanovi pred nekaj leti postavili zelo velik in dragocen marmornat steber, kakor tudi po zavetništvu sv. Jožefa in bo zato na njuno priprošnjo obvarovana pred sovražnimi vpadi, boleznijo in drugimi nesrečami, kakor je bila nedavno pred kugo, ki je morila v sosednjih deželah. V nadaljevanju odstira pred poslušalci čudovita božja dela, izvršena po očakih in prerokih, še zlasti po Jožefu, čigar življenje je bilo polno čudežev. Kot "rastoči", kar njegovo ime pomeni, je ves čas napredoval v kreposti in končno dosegel najvišji vrh čudovite popolnosti, katere predpoda je lestev, ki jo je oče Jakob videl v sanjah. Ta popolnost se je razodela, ko je bil izmed vseh mladeničev hiše Davidove po čudežnem znamenju izbran za ženina Device Marije: le njegova palica je namreč v svetišču ozelenela in poglala prekrasne cvetove, snežnobeli golob Svetega Duha, ki je iz nje izletel, pa mu je sedel na glavo in ga potrdil v božji milosti. Izmed Jožefovih kreposti govornik izpostavlja čistost, ponižnost, molčečnost in poslušnost. Po čudoviti smrti, ki je sledila njegovemu svetemu življenju, ga je, kakor nekateri verujejo, Jezus ob svojem vstajenju tako kakor mater vzel s seboj v nebeško slavo. Kot patrona cesarskih dednih dežel ga Terlingo ob koncu pridige zaprosi za blagoslov vseh zbranih, za zmago vladajočega cesarja Leopolda nad dednimi sovražniki Turki in za njegovega sina, novookronanega ogrskega kralja Jožefa, da bi, ko zraste, tako kot oče postal temeljni opornik avstrijske vladarske hiše. Žal, kot vemo, nadarjenemu prestolonasledniku, ki je cesarsko oblast za očetom prevzel leta 1705, ni bilo usojeno dolgo življenje, saj je že leta 1711 umrl za variolo.

¹⁵ Lubej, *Justus van der Nypoort*, str. 258, kat. št. B 69. Za Nypoortovo bivanje na Dunaju gl. ibidem, str. 153. Za opozorilo na podatek se zahvaljujem kolegu dr. Blažu Resmanu.

¹⁶ Govornik je na začetku pridige navedel hvalilni verz *Ter Felix Carniolia Magno ac Admirabili Patrono JOSEPHO*, ki po kabalističnem ključu, po katerem črke pomenijo določena števila, daje skupno vsoto 1688, tj. letnico natisa.

Johannes Kilian Fleischman: Osnutek za podobico ljubljanske diskalceatske bratovščine sv. Jožefa, 1679, (Zagreb, Bibliotheca Metropolitana, VZ XVII, 227 b)

Matija Greischer po Johannesu Kilianu Fleischmanu: Podobica ljubljanske diskalceatske bratovščine sv. Jožefa, 1679 (Zagreb, Bibliotheca Metropolitana, VZ I, 417 b).

Za pospeševanje kulta sv. Jožefa je bila velikega pomena njemu posvečena bratovščina, ki je delovala pri ljubljanskih diskalceatih.¹⁷ Njeno ustanovitev povezujejo s kugo¹⁸ (Jožef je bil namreč tudi eden izmed kužnih zavetnikov), vendar je postopek zanjo dejansko stekel že pred izbruhom epidemije, ki je

¹⁷ Na teritoriju nekdanje ljubljanske škofije kot prvo zasledimo bratovščino sv. Jožefa na Rosuljah nad Ljubnim ob Savinji. Njena pravila je leta 1678 potrdil škof Jožef Rabatta (NSAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 3, vol. 7, p. 219, 17. marec 1678: *Auctoritate ordinaria approbatae sunt confraternitatis S. Iosephi in Rosulach Regulae, preces, et quaedam inuitationes impressae*). Člani bratovščine so bili duhovniki gornjegrajskega distrikta. Leta 1683 so pri ljubljanskem Mayru dali natisniti poseben molitvenik z naslovom *Fasciculus Iosephinus seu Manuale venerabilis sodalitatis S. Iosephi [...]* In Rosulach Ecclesia Filiali B. V. Mariae sub Parochia S. Elisabethae in Lauffen etc. Priskrbeli so si tudi lepo bakrorezno podobo svojega zavetnika, gl. Stegenšek, *Dekanija gornjegrajska*, str. 21, 24–25.

¹⁸ Vrhovnik, *Zatrtje nekdanje cerkve*, 2, str. 316; 3, str. 356.

leta 1679 začela razsajati na Dunaju in pomorila veliko število ljudi, s širjenjem po Štajerskem¹⁹ pa ogrozila ter v hud preplah spravila tudi Kranjce. Da bi se je ubranili, so kranjski deželni stanovi zavarovali mejo in zastražili ljubljanska mestna vrata, duhovščina pa je vodila molitve in procesije v vseh glavnih ljubljanskih cerkvah.²⁰ Za ustanovitev Jožefove bratovščine v Ljubljani so se menda najprej začeli zavzemati jezuiti, ko pa so za njihov namen prek govoric izvedeli bosonogi avguštinci, so 25. februarja 1679 pri škofu Rabatti protestirali, češ da bi jim ti z dejanjem, ki je tudi pravno nedopustno, povzročili veliko škodo. Prosili so ga, naj se zavzame za njihovo ubožno cerkev sv. Jožefa in jezuite ustavi. Ker konzistorij o nameri jezuitov ni bil obveščen, tudi ni

¹⁹ Kuga je 1679 mdr. izbruhnila tudi v Celju, kjer so meščani v zahvalo za rešitev v letih 1680–1681 postavili cerkev sv. Jožefa na bližnjem hribu.

²⁰ Pobožnosti so bile v stolnici, pri jezuitih, frančiškanih, avguštincih, kapucinih, diskalceatih in klarisah. Kuga je grozila vse do leta 1682, gl. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 27, 28, 30.

mogel ničesar ukreniti,²¹ zadevo pa so razrešili diskalceati sami, saj so že naslednji dan na ordinariatu vložili prošnjo, naj jim dovoli v njihovi cerkvi ustanoviti bratovščino pod imenom sv. Jožefa, ki so ga pred nekaj leti vse avstrijske dežele izbrale za svojega skupnega zavetnika. Škof jim je prošnjo takoj odobril.²² Pozneje so se za potrditev bratovščine obrnili tudi na Rim in od papeža Inocenca XI. pridobili pravico do popolnega odpustka, o čemer so 26. novembra 1679 obvestili ljubljanskega ordinarija.²³

Bogoljubna družba sv. Jožefa, imenovana tudi bratovščina Svete družine oz. Jezusa, Marije in Jožefa, je zaživela "z velikim pridom ob navdušenju ljudstva", kakor je zapisal Dolničar.²⁴ V spomin na dogodek so natisnili podobico, katere inventor je bil Johannes Kilian Fleischman, v tehniki jedkanice pa jo je v Valvasorjevi grafični delavnici na Bogenšperku izdelal Matija Greischer. Valvasor nam je v svoji zbirki poleg grafičnega odtisa ohranil tudi Fleischmanov risani osnutek (sepijo).²⁵ Prizor predstavlja cerkvene in svetne dostojanstvenike, ki molijo za odvrnitev lakote, vojske in kuge, klečeči pred cerkvijo ljubljanskih diskalceatov,²⁶ nad katero se v oblakih prikazuje Sveta družina: na sredini na zemeljski krogli prestolujoči mladenič Jezus s križem v roki, desno od njega Marija z vencem na glavi, levo pa Jožef z veliko lilijo. Od Jezusa tečejo k Jožefu besede: *Ite ad Ioseph / Gen: 41. v. 55.*, k Mariji pa zrcalno obrnjene: *Ecce Mater tua. / Joa: 19. v. 27.* V napisnem polju beremo: *O IESV; O MARIA, VnD IOSEPHE reIn, kheIn hvnger, krleg, naCh peste Lasset beII Vnß eIn.* Kronogram daje letnico 1679. Jedkanica je signirana I. Fleischman delin: in MG fec. Wagenspergi in Carniolia.²⁷ Skupini molilcev vodita na strani kle-

rikov ljubljanski škof Jožef Rabatta in na strani plemičev kranjski deželni glavar Janez Seifrid Eggenberg.²⁸ Z umetnostnozgodovinskega vidika je sličica zanimiva tudi zato, ker kaže zunanjo podobo diskalceatske cerkve in samostana ob času ustanovitve omenjene bratovščine in tako v komparaciji z drugimi, doslej že upoštevanimi posnetki dopolnjuje in morda v detajlih tudi korigira naše vedenje o arhitekturi (oz. njenem historiatu), podrti po potresu leta 1895.²⁹

Člani diskalceatske bratovščine so se vpisali v album, od katerega je naše dni dočakal snopič enajstih listov (z imeni škofa in najuglednejših predstavnikov tedanje deželne oblasti), ki ga zdaj ga hrani Biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ta ga je leta 2005 prejela kot donacijo Elisabeth Gleason, roj. Gregorich, univerzitetne profesorice iz Združenih držav Amerike, njej pa ga je podarila babica Ema Gregorich, roj. Goriup, ki ga je v 1930. letih kupila v nekem dunajskem antikvariatu.³⁰ Ali je bil rokopis prišel na Dunaj že ob razpustu ljubljanskih diskalceatov ali pozneje, ni znano.³¹ Listi, ki so zvezani v snopič in vzdolž celega hrbita zlepljeni, so okrašeni z zlato obrobo. Na frontispicu je v latinščini izpisan naslov *ALBUM CONFRA-TERNITATIS SANCTI IOSEPHI IN ECCLESIA FF: Eremit: Discalceat: [...]*, ki ga obdaja s pentljami prevezan listni venec. Na *verso* straneh sodih listov so naslikane iluminacije (tempera), na *recto* straneh lihih pa so podpisi članov bratovščine.³² Iluminacije

21 NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 4, vol. 8/I., pp. 193–194. Jezuiti v svojih letopisih ne govorijo o kaki določeni nameri glede ustanovitve bratovščine, namig v tej smeri je mogoče razbrati le iz notice, da so v letu 1679 "širili češčenje božje Matere in njenega presvetega ženina [...]", gl. *Historia annua*, str. 301; *Letopis*, str. 301.

22 NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 4, vol. 8/I., pp. 203–205; prim. *Diskalceatska kronika*, p. 134.

23 NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 5, vol. 8/III, p. 53; prim. *Diskalceatska kronika*, p. 134.

24 Dolničar navaja letnico 1680 oz. 1681 kot čas ustanovitve bratovščine; gl. Dolničar, *Annales*, fol. 13r; Dolničar, *Epitome*, str. 82; Dolničar, *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve*, str. 277; prim. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 28. Bratovščino je podrobneje obdelal Vrhovnik, Zatrte nekdane cerkve, 2, str. 316–317, 331–332, 340–341.

25 Za grafiko gl. Stele, Valvasorjev krog, str. 10; Abaffy, *Janez Vajkard Valvasor. Vnderschiedliche biblische Alt- und Neues Testaments*, št. 417 b, z navedbo dimenzij: odtis 110 x 73, prizor 102 x 64, list 117 x 77 mm; za risbo gl. Stele, Valvasorjev krog, str. 29; Lubej, Fleischmann, str. 154; Mikuš, *Janez Vajkard Valvasor. Vnderschiedliche geistliche und weltliche Riß*, št. 227 b.

26 Stele, Valvasorjev krog, str. 10, navaja cerkev kot neznano. Z diskalceati jo je povezal šele Lubej, Fleischmann, str. 154.

27 Risba je signirana I. Fleischman delin: / Sculp.: Spodnje besedilo Wagenspergi in Carniolia je prirezano, zato ga ni mogoče v celoti prebrati.

28 Deželni glavar je postal leta 1674; gl. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 25.

29 Za arhitekturo gl. Kemperl, *Cerkveni ustanovi*, str. 105–125.

30 Prof. Elisabeth Gleason je ob donaciji navedla historiat albuma od dunajskega antikvariata naprej in na koncu mdr. zapisala: "Z veseljem poklanjam album Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Menim, da naj bo tam, kamor spada in postane del slovenske zgodovine", gl. dopis v MSAZU 206. Za podatke se najlepše zahvaljujem g. Dragu Samcu in Dušanu Komanu iz Biblioteke SAZU. Pridobitev je omenjena v *Letopisu SAZU* za leto 2005, str. 249, na spletnih straneh SAZU pa so dostopne tudi fotografije albuma, na katere me je prijazno opozoril dr. Blaž Resman.

31 Takoj po prevzemu je Slovenska akademija znanosti in umetnosti na pobudo akademika Matije Gogala rokopis izročila v obnovo konservatorsko-restavratorski delavnici Arhiva Republike Slovenije; za podatke o opravljenih konservatorskih in restavratorskih posegih gl. poročilo v MSAZU 206. Za informacije se najlepše zahvaljujem g. Dragu Samcu in Dušanu Komanu iz Biblioteke SAZU.

32 Gl. restavratorsko poročilo v MSAZU 206. – Podpisi članov si sledijo v naslednjem zaporedju (zraven so naknadno dopisani zaznamki o njihovi smrti): *Joannes Sigefridus Princeps ab Eggenberg Capitaneus Prouintiae Carnioliae etc.* +, *Joannes Antonius Josephus Princeps ab Eggenberg Capitaneus Prouintiae Carnioliae etc.* +, *Maria Charlotte Firstin von Eggenberg geborne Graffin von Sternberg / Ferdinand Furst von Auersperg mp.* +, *Maria Anna Fürstin von Auersperg geborne Gräfin von Herberstein + / Joannes Herbardus Kazianer Comes in Kazenstein mp. / Anno D. ni 1679. Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis. Josephus Eps. Lab: m. pria. Obijt pie in D. no 24. februarij A. 1683. / Franciscus Adamus Vrsinus Comes à Blagay. Constância Sibilla Vrsinin graffin von Willagey, geborne graffin von Auersperg +.*

Album ljubljanske diskalceatske bratovščine sv. Jožefa: frontispic (levo zgoraj), vpisni list Janeza Seifrida Eggenberga (desno zgoraj), vpisni list Ferdinanda Auersperga (levo spodaj), vpisni list Janeza Herbarta Kacijanerja (desno spodaj). Biblioteka SAZU, Ljubljana, 1679 (foto: Ana Lavrič).

so celostranske in združujejo heraldični ter figuralni okras. Vse, razen zadnje, kažejo na isto roko. Zasnove so kot scensko prizorišče, na katerem je izpostavljen grb posameznega člana oz. združeni grb s poroko povezanih rodbin, za spremljavo pa je slikar poleg cvetličnega in sadnega dekorja ter "obveznih" putov ponekod dodal tudi svetniške zavetnike vpisanih mož in njihovih žena.³³ Kot prva sta v album vpisana kneza Janez Seifrid Eggenberg in Janez Anton Jožef Eggenberg z Marijo Sarloto, roj. Sternberg,³⁴ sledita knez Ferdinand Auersperg in Marija Ana, roj. Herberstein,³⁵ nato grof Janez Herbart Kacijaner,³⁶ za njim škof Jožef Rabatta in naposled grof Francišek Adam Ursini Blagaj s Konstancijo Sibilo, roj. Auersperg.³⁷ Ob današnjem še vedno skromnem poznavanju iluminatorjev naših novoveških rokopisov o avtorju diskalceatskega lahko le ugibamo.³⁸ V pošteb bi seveda prišel Johannes Fleischman, ki je, kot omenjeno, naslikal osnutek za spominsko podobico, žal pa razen tega njegovih del ne poznamo.³⁹

S podporo cerkvene oblasti in plemstva je bratovščina hitro zacvetela, skozi čas pa je njena dejavnost izgubila polet in sredi 18. stoletja skoraj ugasnila. Nove spodbude je dobila leta 1750 z aktualno bratovščinsko zavezo,⁴⁰ pozneje pa zlasti s prizadevanjem o. Marka Pohlina, ki je uspešno deloval na slovstvenem področju. Leta 1769 je pri Janezu

Frideriku Egerju v Ljubljani izdal prevod knjige Sebastiana Sailerja *Marijanske Kempensar*⁴¹ in ga posvetil članom bratovščine, za katere je v predgovoru v slovenščini objavil pravila družbe in pogoje za prejem odpustkov ter vsebino zgoraj omenjene zaveze.⁴² Bratovščina je delovala do ukinitve pod Jožefom II.⁴³

Tako kot druge podobne družbe se je tudi Jožefova izkazala z umetnostnimi naročili, ki so bila povezana z njenimi pobožnostmi. Privatni pobožnosti so bile namenjene podobice, od katerih smo prvo, "ustanovitveno", že omenili, bolj znana pa je druga, ki jo je po risbi Valentina Metzingerja vrezal Johann Christoph Winckler.⁴⁴ Metzinger naj bi kompozicijo posnel po lastni sliki *Smrt sv. Jožefa*, ki jo je bil leta 1735 napravil za veliki oltar v diskalceatski cerkvi, in v spodnjem delu dodal krajinski prospekt samostanskega kompleksa.⁴⁵ Za procesijami so člani nosili kip svojega zavetnika, ki so ga za posebne priložnosti izpostavljali v cerkvi v češčenje. Leta 1750 jim je ljubljanski kipar Anton Schwarzl izrezljal sv. Jožefa, ki je sedel na prestolu in se igral z Detetom Jezusom, obdajali pa so ga puti, od katerih jih je osem držalo tesarsko orodje, dva pa kraljevsko krono. Glavi obeh glavnih akterjev je iz posebne mase izdelal Albert Pichel, obkrožala pa sta ju pozlačena nimba. Figuri sta bili opravljeni v dragocena oblačila iz blaga in čipk, speta s srebrnima sponkami. Polihromatorsko in pozlatarsko delo je opravil Janez Jurij Wexler.⁴⁶ Leta 1755 so

³³ Pri tem je zanimivo, da se je slikar ravnal po ustaljeni hierarhiji svetnikov, zato je desno od grba (gledano s strani prizorišča) praviloma postavil moškega svetnika, ki ima prednostno mesto, in levo žensko, z izjemo prve iluminacije, kjer Jožef in Marija stojita ravno obratno, in sicer zato, ker ima Marija prednost pred vsemi drugimi svetniki; prim. Lavrič, O hierarhiji svetnikov, str. 337–343.

³⁴ Janez Seifrid je bil deželni glavar od 1674. Leta 1692 ga je nadomestil Janez Anton Jožef, ki je umrl v Gradcu 1716, gl. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 25, 78, 178.

³⁵ Poročila sta se leta 1678 na gradu Herberstein, gl. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 26–27.

³⁶ Kacijaner je bil kranjski deželni upravitelj in goriški deželni glavar, umrl je leta 1681, gl. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 29.

³⁷ Grof Adam Ursini Blagaj je leta 1674 postal deželni vice-dom, s položaja pa je bil odstavljen leta 1701, gl. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika, str. 25, 91.

³⁸ Za knjigo ljubljanske t. i. Dizmove bratovščine je poskušal anonimne iluminatorje prepoznati Cevc, Iluminirani kodeksi, str. 67–79, večina drugih matrikul pa je avtorsko še povsem neobdelana.

³⁹ Prim. Lubej, Fleischmann, str. 154. – Ob tem velja opozoriti tudi na redovne umetnike, ki so delovali znotraj samostana. Med njimi se npr. leta 1660 omenja Čeh Konstantin od sv. Križa, tega pa o. Marko Pohl in v *Biblioteki Kranjske* predstavlja kot bakrorezca, ki je s podobo sv. Peregrine in raznimi simboli opremil knjižico, natisnjeno ob prenosu svetničnih relikvij, in vrezal tudi številne druge nabožne podobe, gl. Pohl, *Krainska grammatika*, str. 341; Vidmar, Kritični prevod, str. 462; prim. Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 198, 365.

⁴⁰ *Diskalceatska kronika*, p. 329: 1750, *Restauratio Confraternitatis Josephinae*. V času o. Marka Pohlina je zaveza šela sedemsto članov obeh spolov, ki so se zavezali, da bodo vsako leto darovali petico za namene bratovščine.

⁴¹ Avtor, ki poleg marijanskega spodbuja tudi kult sv. Jožefa, je na koncu dodal pričevanje sv. Terezije Velike o mogočni priprošnji in pomoči sv. Jožefa, za zaključek pa še molitev k sv. Jožefu za čistost in srečno smrt.

⁴² Poleg molitve, maš in dobrih del so morali člani imeti pri sebi oz. na vidnem mestu tudi podobo bratovščinskih zavetnikov Jezusa, Marije in Jožefa: *Podoba, ali obrasek J. M. J. na bishne urata, k' posteli, na oltarz, al na en druge spodobne kraj perwiti, per sebi, ali v' bukvuzah nositi, v' andohti dershati, vezhkrat kushniti, slasti v' skushnavah na J. M. J. klizati, sjutrej, inu na vezher pred tem pildam svoje molituvze opraviti, ter usse svoje della, inu opravila skus J. M. J. Bogu k' zhasti gorivoofruvati, inu ta pildke v' sadnemu zugu na perse poloshiti [...];* več o tem Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 316, 332, 340–341.

⁴³ Leta 1780 je navedena na seznamu bratovščin na Kranjskem, gl. Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 341.

⁴⁴ Lozar Štamcar, Prispevek k preučevanju, str. 83, sl. 39; Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 302–303, kat. št. G 1; First, *Carlo Maratta*, str. 65, 265; Kemperl, Cerkevni ustanovi, str. 116. Motiv Jožefove smrti je za diskalceate po Metzingerju predlogi vrezal tudi Franz Leopold Schmitner, gl. Lozar Štamcar, Prispevek k preučevanju, str. 64, 83.

⁴⁵ Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 302–303, kat. št. G 1. – Uveljavljena datacija Metzingerjeve slike z letnico 1737 se nanaša na leto, v katerem je bil oltar s tabernakljem vred v celoti pozlačen in tako popolnoma dodelan, gl. *Diskalceatska kronika*, pp. 261–262; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 181. Dejansko pa je Metzinger sliko skupaj z atiško napravil že leta 1735 (*Diskalceatska kronika*, p. 258), kot navaja tudi Kemperl, Cerkevni ustanovi, str. 116.

⁴⁶ *Diskalceatska kronika*, p. 336; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 331; Resman, *Kiparstvo poznega baroka*, str. 108–109.

Johann Christoph Winckler po Valentinu Metzingerju: Smrt sv. Jožefa, podoba ljubljanske diskalceatske bratovščine sv. Jožefa, Semeniška knjižnica, Ljubljana, ok. 1735 (Anica Cevc: Valentin Metzinger, str. 303).

okrog trona, ki so ga sicer uporabljali za procesije, napravili oltarček, da se je ob njem lahko tudi maševalo.⁴⁷ Za sprevede so 1750. priskrbeli sedem manjših zastavic, za katere je slike napravil Valentin Metzinger,⁴⁸ pozneje (1756) pa so dali izdelati še novo bandero iz rdečega damasta s podobama sv. Jožefa z Jezuškom in sv. Ane z deklico Marijo.⁴⁹ Za člane, ki so v procesijah nosili tron in zastave, so 1750. kupili dvanajst sukenj iz modrega platna z

rumenimi ovratniki in pasovi ter prav toliko zelenih vencev, kiparju pa so dali izrezljati bratovsko palico.⁵⁰

Bratovščina je sodelovala tudi pri opremljanju cerkve, zlasti za posebne slovesnosti. Tako so leta 1740 za pospešitev pobožnosti do Jezusovega rednika dali vhod v cerkev okrasiti s slavolokom, ki ga je naslikal Franc Jelovšek.⁵¹ Leta 1755, ko je na tretjo nedeljo po veliki noči vodil slovesno mašo pri diskalceatih stolni prošt Petazzi v dragocenem ornatu,⁵² so stene v prezbiteriju ovesili s štirimi zastori, poslikanimi s prizori iz življenja sv. Jožefa: Zaroka z Marijo in Jožef pri tesarskem delu sta krasila listno stran, Jezusovo rojstvo in Beg v Egipt pa evangelijsko. Pozneje so po stenah v cerkvi in pod korom razobesili še pet drugih zastorov, ki so kazali Najdenje dvanajstletnega Jezusa v templju, Vrnitev svete družine iz Jeruzalema v Nazaret in tri zgodbe o egiptovskem Jožefu, ki je bil kot predpoda no-vozaveznega priljubljen motiv tako v govorništvu kakor tudi v likovni umetnosti. Zastore iz grobe tkanine, t. i. dvonitnika (vsi so imeli zgoraj marmorirane in pozlačene letvice), je s svežimi in živimi barvami za 176 goldinarjev poslikal neimenovani graški slikar.⁵³

Sv. Jožef, patron diskalceatske cerkve, je prestoloval v velikem oltarju, sprva na nastavku, ki ga je leta 1662 izdelal Janez Karel Schell,⁵⁴ od 1735 pa na novem (popolnoma dokončanem 1737), pri katerem so sodelovali dunajski redovni brat Kajetan kot mizar, Henrik Mihael Löhr kot kipar, Janez Jurij Wexler kot pozlata in Valentin Metzinger kot slikar.⁵⁵ Od starega oltarja se je v zbirki ljubljanskih uršulink ohranila podoba na platnu, ki pa je nastala najbrž šele leta 1675, ko so cerkev opremili z "velikimi slikami".⁵⁶ Frontalno stoječ lik sv. Jožefa z Jezuškom v naročju z obeh strani simetrično obdaja stebrna arhitektura, ki se v ozadju odpira v vrt z

⁴⁷ *Diskalceatska kronika*, p. 374; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 331.

⁴⁸ *Diskalceatska kronika*, p. 337; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 331; prim. Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 427, kat. št. 78–84. Metzinger je za slike prejel 17 fl 30 kr.

⁴⁹ *Diskalceatska kronika*, p. 378; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 317, 331.

⁵⁰ *Diskalceatska kronika*, p. 337; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 331–332. Za palico so neimenovanemu kiparju odšteli 1 fl 25 kr.

⁵¹ *Diskalceatska kronika*, p. 274; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 221.

⁵² Dragocen ornat, ki ga je Petazzi nosil za to priložnost, je stal kar 1040 fl, gl. *Diskalceatska kronika*, pp. 373–374; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 317.

⁵³ *Diskalceatska kronika*, p. 374; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 317. Zastore so plačali dobrotniki, dragoceni ornat za slovesnost pa bratovščina.

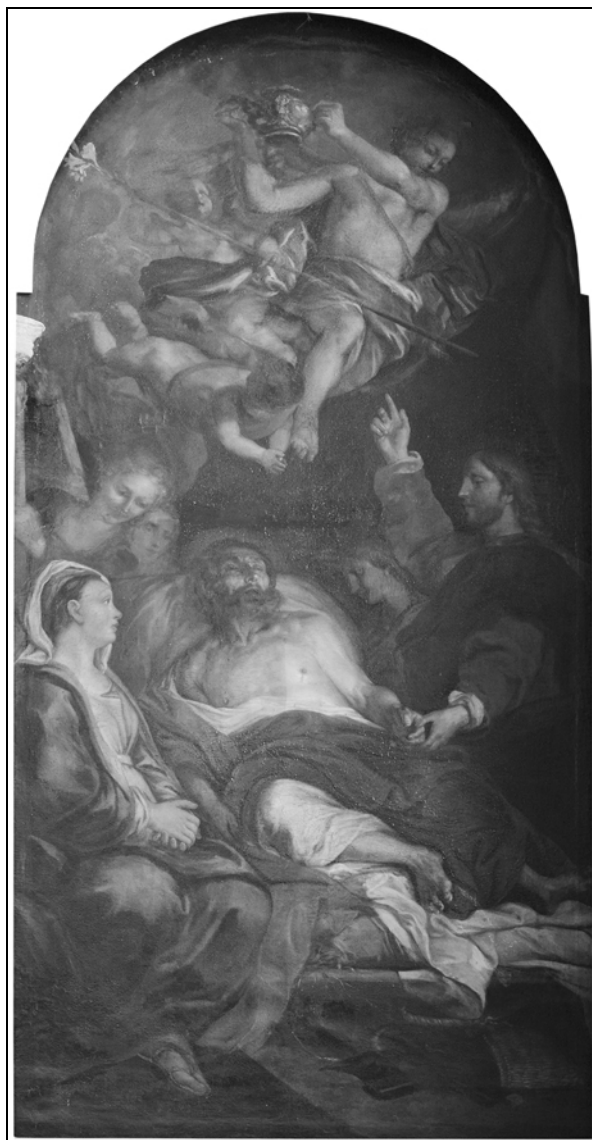
⁵⁴ *Diskalceatska kronika*, p. 97; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 181.

⁵⁵ *Diskalceatska kronika*, pp. 257–262; Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve, 2, str. 181; Resman, Kipa franciskanskih svetnikov, str. 55–56, 65–66, z opredelitvijo kiparskega deleža Löhrovega pomočnika Jožefa Strauba; Kemperl, *Cerkveni ustanovi*, str. 116.

⁵⁶ *Diskalceatska kronika*, p. 129; prim. Kemperl, *Cerkveni ustanovi*, str. 116.

bogatim zelenjem. Avtorsko slika še ni opredeljena, statična monumentalnost figure pa se ujema s tendencami, kakršne v tem času srečujemo npr. tudi v slikarstvu novomeškega slikarja Hansa Georga Geigerja von Geigerfelda. Metzingerjeva slika iz novega nastavka ni v razvidu in najbrž ni ohranjena,⁵⁷ poznamo pa njeno kompozicijo, saj naj bi bila, kot se upravičeno domneva, po njej posneta zgoraj omenjena bratovščinska podobica. Predstavlja Jožefovo smrt, kar pomeni, da so diskalceati prvotni motiv nadomestili z aktualnejšim, izhajajočim iz Marattove predloge, ki so ga v Ljubljano v prvem deceniju 18. stoletja s sliko Frančiška Karla Remba uvedli jezuiti⁵⁸ in se je pozneje na naših tleh zelo priljubila in razširila.⁵⁹ Naša slika je kazala Jožefa, umirajočega v spremstvu Jezusa, Marije, angelov in sv. Janeza;⁶⁰ slednji je v tem prizoru po ikonografski plati neobičajen, skupini pa se je nedvomno pridružil zato, ker je veljal za drugega patrona diskalceatske cerkve in je tako dobil ugledno mesto na velikem oltarju.⁶¹ Z Metzingerjevo podobo je bila izpostavljena predvsem Jožefova vloga zavetnika umirajočih, kar se je vsebinsko dobro povezovalo tudi z mrtvaško kapelo v cerkvi.

Večjo priložnost kot oltarna oprema so za razmah domišljije v baročnem času ponujale praznične inscenacije, ki so bile ikonografsko skrbno premišljene in so s svojim verskim in političnim programom zasledovale zastavljeni cilj. Že prej smo omenili zastore, ki so krasili stene cerkve za praznične dni, zlasti za tiste, ki so bili povezani z Jožefovo bratovščino, nedvomno pa je vse prekosila dekoracija, ki so jo diskalceati leta 1746 pripravili za stoto obletnico svojega prihoda v Ljubljano. Za to priložnost je slikar Franc Jelovšek pred cerkveno pročelje postavil velikanski, figuralno in z grbi dobrotnikov bogato poslikan slavalok,⁶² na katerem sta bila posebej izpostavljena sv. Avguštín, ki se je na slavnostnem vozu z orlovsko vprego peljal v ljubljanski diskalceatski samostan, in sv. Jožef, ki je klical

Frančišek Karel Remb: Smrt sv. Jožefa, Ljubljana, ž. c. sv. Jakoba, med 1702 in 1710 (foto: Andrej Furlan).

⁵⁷ O. Marko Pohlin, izražajoč pohvalo Metzingerju, izvrstnemu slikarju s krepkim in trpežnim čopičem, čigar dela so hvalili poznavalci umetnosti, je v svoji *Biblioteki Kranjske* z obžalovanjem ugotavljal, da so iz samostanov, ki jih je odpravil Jožef II., zaradi nevednih prodajalcev in kupcev na javni dražbi ("Koliko bi dali?") njegova dela prodali globoko pod najnižjo ceno, gl. Pohlin, *Krainska grammatika*, str. 380, povzeto po Vidmar, *Kritični prevod*, str. 515.

⁵⁸ Za datacijo Rembove slike v čas med 1702 in 1710 gl. Resman, *Šentjakobska cerkev*, str. 208; prim. First, *Carlo Maratta*, str. 61, 246, z navedbo starejše literature.

⁵⁹ Prim. First, *Carlo Maratta*, str. 65.

⁶⁰ Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 302–303, kat. št. G 1.

⁶¹ Za patrocinij sv. Janeza gl. Vrhovnik, *Zatrtne nekdanje cerkve*, 2, str. 189.

⁶² Praznična dekoracija je natančno popisana in pojasnjena v drobnem tisku *Hochfeyerliche Begängnuß Eines Ersten SAE-CULUM* (en izvod je uvezan kot dodatek v *Diskalceatsko kroniko*); prim. Vrhovnik, *Zatrtne nekdanje cerkve*, 2, str. 414–415.

Avguštínu in redovnikom, naj na veke prebivajo v njegovi hiši. Seveda ni manjkal niti egiptovski Jožef, ki je svojemu očetu Jakobu in bratom dodeljeval najrodovitnejši kraj v Egiptu, kar je merilo na ugodno lego samostana na Ajdovščini.⁶³ Znotraj je bila cerkev okrašena s štirimi novimi slikami z versko in socialno simboliko, ki so spodbujale zaupanje v Jezusovega krušnega očeta, merile pa tudi na radodarno pomoč, ki so jo bosonogi avguštinci izkazovali siromakom.⁶⁴ V ladji je na eni strani egiptovski Jožef sprejemal in objemal svoje brate, kar je bila aluzija na sv. Jožefa in ljubljanske redovnike. Na drugi je faraon na prestolu sprejemal

⁶³ Vrhovnik, *Zatrtne nekdanje cerkve*, 2, str. 414.

⁶⁴ Ljubljanski diskalceati so bili znani po svoji radodarnosti do revežev; prim. Vrhovnik, *Zatrtne nekdanje cerkve*, 2, str. 375.

množico lačnih, ki so ga kleče prosili kruha, in jih pošiljal k Jožefu, oskrbniku egiptovske dežele (*Ite ad Joseph*), kar je simbolično nakazovalo, da je nebeški kralj za oskrbnika postavil sv. Jožefa, h kateremu naj ljudje pohitijo po pomoč v vseh stiskah in potrebah. V prezbitერიju je ena od slik, izdelana z umetniškim čopičem (*mit dem kunstreichen Pemsel*), predstavljala ljudi različnih stanov, ki so svoje prošnje izročali sv. Jožefu in Jezušku, onadva pa sta jih posredovala Bogu Očetu. Na sliki nasproti je Božje Dete v nebeški slavi svojemu redniku podajalo žezlo, ta pa je drugo roko polagal na cesarjeviča Jožefa, poznejšega Jožefa II.; pod prizorom je bila naslikana Ljubljana, nemški verz pa je blagroval Kranjsko in njeno metropolo, ker jima je nebo poslalo dva Jožefa, enega, da ju varuje, in drugega, da jima vlada.⁶⁵ Spoštljivi poklon bodočemu cesarju Jožefu II. pa ljubljanskih diskalceatov pozneje seveda ni obvaroval pred njegovimi vladnimi ukrepi; čez štiri desetletja jih je 19. aprila 1786 razpustil⁶⁶ in s tem umetniško bogatima samostanu in cerkvi sv. Jožefa (Jožef niti Jožefu ni prizanesel), ki so ju nato spremenili v bolnišnico, zadal smrtni udarec, Kranjce pa osiromašil za dragoceno baročno spomeniško dediščino.

Kult sv. Jožefa je bil v Ljubljani domena diskalceatov, spodbujali pa so ga vendarle tudi jezuiti. Po že omenjenem zapletu z bratovščino so se previdno izogibali neposrednim tekmam in v svojo cerkev niso uvajali kakih posebnih tovrstnih pobožnosti.⁶⁷ Na osebno pobudo jezuita Jožefa de Giorgia so sicer leta 1716 v šentjakovski cerkvi dali napraviti marmornat oltar Umirajočega sv. Jožefa (oltarno sliko je izdelal Francišek Karel Remb domnevno že med letoma 1702 in 1710) in od leta 1710 so za Jožefovo na veliki oltar izpostavljali veliko sliko tega svetnika,⁶⁸ vendar so pobožnosti opravljali predvsem interno, znotraj kolegija. Pri oltarčku, ki so ga sv. Jožefu v čast postavili na stopnišču kolegija, so od leta 1709 na vigilijo njegovega praznika in na praznik sam opravljali litanije,⁶⁹ z molitvijo pa so se zaustavljali tudi pred njegovo sliko na spodnjem stopnišču seminarja sv. Rogacijana in Donacijana.⁷⁰ Po drugih ljubljanskih cerkvah so sv. Jožefu namenjali le posamične kipe ali slike (kot sta npr. plastika

na Florijanovem oltarju iz 1738 pri Sv. Petru⁷¹ in Metzingerjeva slika iz ok. 1749 v atiki Marijinega oltarja pri uršulinkah⁷²), niso pa mu dodeljevali vodilne oz. vidnejše vloge. Izjema so bili knezi Eggenbergi in Porcia, ki so mu posvetili privatni kapeli v svojih ljubljanskih dvorcih.⁷³ Drugače je bilo seveda zunaj prestolnice, kjer se je, potem ko je s cesarskim "dekretom" pridobil na popularnosti, patrocinijs Jezusovega krušnega očeta zelo razširil.⁷⁴

Kot deželni patron je sv. Jožef dobil tudi javno obeležje, za katero so poskrbeli kranjski deželni stanovi. Ti so se že leta 1664, ko so na pobudo cesarja Leopolda začeli 8. december obhajati kot zapovedan praznik, odločili postaviti spominski steber v čast Brezmadežni.⁷⁵ Zaobljubo so začeli uresničevati leta 1679 in jo izpolnili na pomlad 1682, ko so steber pred ljubljansko šentjakobsko cerkvijo okronali s kipom Brezmadežne. Še pred tem pa so se dogovorili, da bodo spomenik dopolnili s spremljevalnimi kipi deželnih patronov sv. Jožefa in Ahacija ter jezuitskih svetnikov sv. Franciška Ksaverja in Ignacija Lojolskega; prva dva sta bila dokončana do oktobra 1682, druga dva do julija 1683.⁷⁶ Izbor sv. Ahacija potrjuje, da se stanovi ob novem patronu sv. Jožefu niso nameravali odreči staremu,⁷⁷ ki je leta 1593 pri Sisku pripomogel Kranjcem do slavne zmage nad Turki, vendar so navezadnje namesto Ahacija dali postaviti kip sv. Leopolda,⁷⁸ zavetnika Avstrije od zmage nad Turki

⁷¹ Kip avtorsko še ni opredeljen, letnica 1738 pa se nanaša na Metzingerjevo sliko sv. Florijana; prim. Koršič Zorn, *Župnija svetega Petra*, str. 49–50; Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 142–143, kat. št. 122.

⁷² Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 392, kat. št. 272.

⁷³ Vrhovnik, *Zatrtne nekdanje cerkve*, 3, str. 409.

⁷⁴ Na Slovenskem so sv. Jožefu (novejše večinoma sv. Jožefu delavcu) posvečene naslednje ž. c.: Stari trg ob Kolpi, Suhor, Velike Poljane, Vir pri Domžalah, Cankova, Celje-Sv. Jožef, Frankolovo, Ljubecna, Maribor-Sv. Jožef, Pesnica, Rače, Idrija, Soča, Vojsko. Jožef je patron tudi sledečih p. c.: Hočevje (ž. Dobropolje-Videm), Cevce (ž. Dolenji Logatec), Kranj-Huje (ž. Kranj), Trška gora (ž. Krško), Sv. Jožef nad Presejcem (ž. Presejce), Kot pri Semiču/Gorenci (ž. Semič), Vinji Vrh (ž. Šmarjeta), Tržič-Sv. Jožef (ž. Tržič), Podklanec (ž. Vinica), Josipdol (ž. Ribnica na Pohorju), Slovenska Bistrica (ž. Slovenska Bistrica), Škale (ž. Velenje-Sv. Martin), Videm-Stara vas (ž. Videm-Krško), Novokračine (ž. Jelšane), Starod (ž. Podgrad), Kuteževo (ž. Podgraje), Hruševica (ž. Stanjel). Kot kapeli se navajata: Dvori/Korte (ž. Korte) in Vipava (ž. Vipava). Jožefu posvečena je bila tudi cerkev karmeličank na Selu pri Ljubljani. Cerkev v Ribniku (ž. Črmošnjice), na Preži (ž. Kočevska Reka) in na Lazah (ž. Kočevje) so bile porušene leta 1950 oz. 1955.

⁷⁵ Temeljito študijo o spomeniku je prispeval Lubej, Marijin steber, str. 53–66, z navedbo starejše literature.

⁷⁶ Lubej, Marijin steber, str. 62, omenja, da bi kot avtorja kipov v tem času v Ljubljani lahko prišla v poštev kiparja Gregor Majetič in Janez Kumersteiner.

⁷⁷ Prim. Lavrič, *Svetniški zavetniki*, str. 63.

⁷⁸ Lubej, Marijin steber, str. 62, nakazuje, da so se deželni stanovi s končno izbiro sv. Leopolda morda hoteli oddolžiti vladajočemu cesarju Leopoldu za spominski kip, ki so mu ga bili obljubili postaviti v Ljubljani.

⁶⁵ Prim. Vrhovnik, *Zatrtne nekdanje cerkve*, 2, str. 414–415; 3, str. 283.

⁶⁶ Vrhovnik, *Zatrtne nekdanje cerkve*, 2, str. 421.

⁶⁷ Prim. Resman, *Šentjakobska cerkev*, str. 208. Tako je npr. kot izjema zapisan dogodek, da je bila jezuitska cerkev na praznik sv. Jožefa leta 1685 proti pričakovanju polna, gl. Vrhovnik, *Slovensčina*, str. 39.

⁶⁸ Resman, *Šentjakobska cerkev*, str. 207–208.

⁶⁹ Lavrič, *Likovna oprema*, str. 88; Resman, *Šentjakobska cerkev*, str. 208.

⁷⁰ Lavrič, *Obnovitvena in opleševalna dela*, str. 173.

Sv. Jožef, Ljubljana, ž. c. sv. Petra, ok. 1738 (foto: Andrej Furlan).

pri Dunaju leta 1683, ki jo je Kranjska 24. oktobra proslavila prav pri tem spomeniku (kip ni ohranjen, s Trostove grafike⁷⁹ pa je razvidno, da bi ga gledalec z malce fantazije najbrž po želji lahko prepoznal tudi za Ahacijo).⁸⁰ Jožefov kip je bil, kot kaže grafika, precej razgiban, sicer pa ga je poleg splošnih značilnosti označevala le razcvetela lilija. Na javno mesto so sv. Jožefa v vlogi deželnega patrona v Ljubljani postavili spet leta 1895, in sicer na južno pročelje stolne cerkve (kip je izdelal Josip Groselj).⁸¹

Valentin Metzinger: Sv. Jožef, Ljubljana, ž. c. sv. Trojice, ok. 1749 (foto: Andrej Furlan).

Po ukinitvi diskalceatskega samostana je Ljubljana ostala brez Jožefovega svetišča, to pa so ljudje občutili kot veliko vrzel. Ko so se politične razmere otopile, so v zadnjih decenijah 19. stoletja začeli razmišljati o novi cerkvi, ki naj bi jo postavili na Golovcu, nasproti Rožnika, da bi tako drugovala Marijinemu hramu, vendar zamisli niso realizirali. Jožef je začasno dobil le skromno kapelico v hiralnici,⁸² za cerkev pa so naposled dobili priložnost jezuiti, ki se jim tokrat ni bilo treba ozirati na tekmece. V letih 1912–1914 so po načrtih benediktinca Anzelma Wernerja na Poljanah zgradili monumentalno stavbo, zgodba o njej pa presega okvir tokratnega prispevka.⁸³

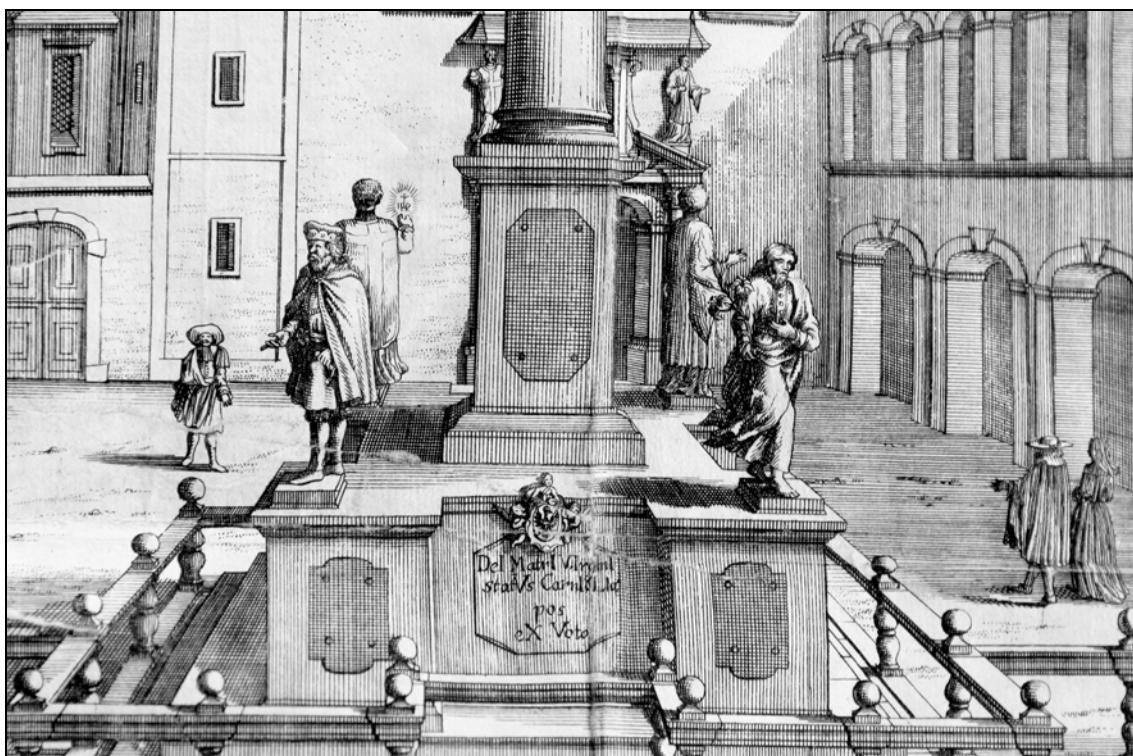
⁷⁹ Bakrorez Andreja Trosta je objavljen v: Valvasor, *Die Ehre*, XI., med str. 688 in 689. Mojster ga je izdelal do začetka julija 1682, torej še pred postavitvijo spremljajočih kipov, gl. Lubej, *Marijin steber*, str. 62–63.

⁸⁰ Lubej, *Marijin steber*, str. 62, opozarja, da ga je za sv. Ahacijo štel Dolničar. – Podoben primer najdemo v ljubljanski stolnici na Marijinem oltarju, kjer bi v kipu, ki predstavlja kneza in vojščaka, lahko tudi po atributih (model cerkve in križ, ki pa je zdaj odstranjen) prepoznali tako sv. Ahacijo kot sv. Leopolda, gl. Lavrič, *Ljubljanska stolnica*, str. 133, 135.

⁸¹ Lavrič, *Ljubljanska stolnica*, str. 39.

⁸² Vrhovnik, *Zatrtje nekdanje cerkve*, 2, str. 142.

⁸³ Za pripravo fotografskega gradiva za objavo se pristrčno zahvaljujem kolegu Andreju Furlanu.

Andrej Trost: Marijin steber pred jezuitsko cerkvijo v Ljubljani, detajl, 1682
(Janez Vajkard Valvasor: *Die Ehre*, XI, med str. 688 in 689).

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije,
AS 1073, Zbirka rokopisov I/21r: *Ursprung, Anfang und Eingang RR. PP. Eremit. Discalceat. S. P. Augustini in daß Herzogthumb Crain*, 1642 [= *Diskalceatska kronika*].

Biblioteka SAZU, Ljubljana,
R 102, *ALBUM CONFRATERNITATIS SANCTI IOSEPHI IN ECCLESIA FF: Eremit: Discalceat: S.ⁱ Augustini noviter erectae à SS.^{mo} D.^{no} N. INNOCENTIO nomine huius XI. Singularibus Indulgentijs & privilegijs Concessae, & à Cels.^{mo} Principe D.^{no} D.^{no} IOSEPHO, Tit: Ordinario confirmatae & publica.^{tae} M.DC.LXXIX Labaci.*

SKL – Semenška knjižnica Ljubljana,
rkp. 11, Thalnitscher, Ioannes Gregorius: *Annales urbis Labacensis, metropolis inclityi Ducatus Carnioliae, das ist, Jahrs-Geschichten der fürstl. Haupt Statt Laybach. Von Anno 1660, biss 1700. Dann continuirt von Anno 1700 biss 1718, 1701–1718.*

Dolničarjeva *Miscellanea* I, II.

TISKANI VIRI

Dedinger, Joannes: *Ehren-Echo deß getrewen Freunds / Das ist: Allerschuldigste Lob-Red vnd Cantzel-Gespräch / Von dem H. Nährvatter IESV S. JOSEPH, zu Laybach an höchst- gedachtes Heiligen hochfeyerlichem Festag in dem würdigen Gotts-Hauß PP. Augustinianorum Discalceator. Den 19. Martij Vorgetragen / Durch Rev. P. Fr. JOANNEM DEDINGER, deß heiligen Prediger Ordens S. Dominici, Praedicatorem Generalem. ANNO sanctVs JosephVs fIDElIssIMVs prosapIae eggenbergensIs patronVs. Gedruckt zu Wienn bey Leopold Voigt / Vniversität Buchtr.*

Hochfeyerliche Begängnuß Eines Ersten SAECULUM Oder Jahr-Hunderts / von Einführung deren Augustiner Barfüsser in das Hochlöbl. HERZOGTHUM CRAIN / Angefangen An dem Vor-Abend deß Festes deren glorwürdigen Aposteln Philippi, und Jacobi, und die übrige 8 Täg hindurch feyerlichst zu begehen unternommen worden in der Kirchen bey St. JOSEPH deren nemlichen Barfüsser Augustiner zu Laybach den 1. May 1746. / Gedruckt zu Laybach / bey Adam Friderich Reichardt / Laa. Buchdr.

- Sailer, Sebastian (prevedel Pohlin, Marko): *Marianske Kempensar, ali Dvoje bukovce od posnemanja Marie Divize inu Matere Boshje: k' troshtu, inu duhovnemu gorijemanju taisteh, katiri njuh bodo bralli. V' Lublani: stiskane per Jann. Fridr. Egerju [...] 1769.*
- Schönleben, Joannes Ludovicus: *Oesterreichische Veste vnnd Vormaur / Das ist/ Lob- vnd Ehren-Predig vom grossen Heil. JOSEPHO Vnsers Herrn JESU Christi Zucht- vnd Nebr-Vatters / vnd der Jungfräwlichen Bräutigams: Welcher von Ihro Röm: Kays: Mayestät LEOPOLDO Zu einem Schutz vnnd Schirmer Wider den Erzt- vnd Erbb-Feind Christlichen Namens den Laydigen Türcken erkiset / Als dessen Festag In den Nider- Oesterreichischen Landen mit sonderbahrer Andacht zu feyern angefangen worden. Geprediget in S. JOSEPHI Kirchen der PP. DISCALCE-ATORUM ORD. S. AUGUSTINI zu Laybach. Bey erwehnter Ersten Solennitet den 19. Martij Anno 1675. PERMISSU SUPERIORUM. Gedruckt zu Saltzburg / bey Melchior Haan / Buchdrucker vnd Buchbandler. ANNO M.DC. LXXV.*
- Terlingo, Joseph: *MRabILLs angeLVs gLorIosIs eX VrtVte DeI operIbVs. Das ist: Die Schuld-verpflichteste Lob- vnd Ehren-Red / Von dem vollkomnesten Leben / vnd zugetragenen höchst-wundervollen Göttlichen Würckungen in dem Hoch- Heiligen Patriarchen JOSEPH Pfleg- vnd Nebr- Vattern Christi / vnd der Kayserlichen Erb-Ländern Universal Schutz- Patron, So an dessen hochfeyerlichen Ehren- Fest vor denen Hoch- Löbl. Land- Ständen in Crain in dem Löbl. Neuerbauten / vnd dem H. JOSEPH dedicirten Gottshauß / bey denen Wohl- Ehrwürdegen PP. Augustinern Barfüsser Ordens zu Laybach gehalten vnd vorgetragen worden. ANNO qVo assIstentIä beatI IosephI pergIt MtatIo DeXterae eXCeLsI. Ps. 76. Wienn / gedruckt bey Johann Van Ghelen / der Löbl. Universit. Buchd.*
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, Laibach-Nürnberg 1689.*
- Cevc, Emilijan: *Illuminirani kodeks ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma, Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma 1688–1801, 2: Razprave, Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, 2001, str. 67–79.*
- Dolničar, Janez Gregor: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve, Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič), Ljubljana : Založba ZRC, 2003.
- First, Blaženka: *Carlo Maratta in barok na Slovenskem. Pomen z Maratto povezane grafike za baročno religiozno slikarstvo na Slovenskem, Ljubljana : Založba ZRC, Narodni muzej Slovenije, 2000.*
- Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis (1596–1691)* (ur. France Baraga), Ljubljana : Družina, 2002.
- Höfler, Janez: *Srednjeveške freske v Sloveniji I. Gorenjska, Ljubljana : Družina, 1996.*
- Kemperl, Metoda: *Cerkveni ustanovi knezov Eggenbergov v 17. stoletju na Kranjskem, Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. 43, 2007, str. 105–138.*
- Koršič Zorn, Verena: *Župnija svetega Petra v Ljubljani. Ob 1200-letnici cerkve in 1050-letnici župnije, Ljubljana : Družina, 2000.*
- Lavrič, Ana: *O hierarhiji svetnikov na oltarnih nastavkih, Bogoslovni vestnik, 53, 1993, str. 337–343.*
- Lavrič, Ana: *Likovna oprema ljubljanskega jezuitskega kolegija. Ob 400. obletnici ustanovitve jezuitskega kolegija v Ljubljani, Acta historiae artis Slovenica, 2, 1997, str. 77–96.*
- Lavrič, Ana: *Obnovitvena in olepševalna dela pri seminarju, gimnaziji in pristavi ljubljanskih jezuitov v 18. stoletju, Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773). Zbornik razprav, Redovništvo na Slovenskem, 4, Ljubljana : Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998, str. 167–188.*
- Lavrič, Ana: *Ljubljanska stolnica. Umetnostni vodnik, Ljubljana : Družina, 2007.*
- Lavrič, Ana: *Svetniški zavetniki vojvodine Kranjske v 17. in 18. stoletju. Kulturnozgodovinska in ikonografska predstavitev, Acta historiae artis Slovenica, 14, 2009, str. 51–84.*
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)* (ur. France Baraga), Ljubljana : Družina, 2003.
- Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 56/2005, Ljubljana : SAZU, 2006.*
- Lozar Štamcar, Maja: *Prispevek k preučevanju božjepotnih grafičnih podob v 18. stoletju na Slovenskem, Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. 26, 1990, str. 57–84.*
- Lubej, Uroš: *Marijin steber v Ljubljani, Acta historiae artis Slovenica, 6, 2001, str. 53–66.*

LITERATURA

Abaffy, Mirna: *Janez Vajkard Valvasor. Vnder-schidliche biblische Alt- vnd Neues Testaments, auch allerley andere geistliche Kupfferstich, welche von vnder-schidlichen Mahlern, Kupfferstechern vnd andern Künstlern inventirt, gezeichnet vnd ins Kupffer gestochen. Iconotheca Valvasoriana, 1, Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, Zagreb : Zagrebška nadškofija, Biblioteka Metropolitana, 2004.*

Cevc, Anica: *Valentin Metzinger 1699–1759. Življenje in delo baročnega slikarja, Ljubljana : Narodna galerija, 2000.*

- Lubej, Uroš: Fleischmann, Joannes Kilian, *Saur Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 41, München-Leipzig 2004, str. 154.
- Lubej, Uroš: *Justus van der Nypoort (Utrecht, ok. 1645/49–po 1698). Življenje in delo holandskega umetnika na Kranjskem in v drugih deželah nemškega cesarstva*. Tipkopis doktorske disertacije, Ljubljana 2008.
- Menaše, Lev: *Marija v slovenski umetnosti. Ikono-logija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*, Celje : Mohorjeva družba, 1994.
- Mikuž, Jure: *Janez Vajkard Valvasor. Vnderschiedliche geistliche und weltliche Riß, vnd Zeichnungen, von vnderschiedlichen Mahlern vnd Künstlern gueten vnd schlechten gezeichnet vnd gerissen, auch vnderschiedliche Laub vnd Kräntter [sic] Blätter nach dem Leben abgetruckt. Iconotheca Valvasoriana*, 17, Ljubljana : Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri SAZU, Zagreb : Zagrebska nadškofija, Biblioteka Metropolitana, 2008.
- Pohlin, Marko: *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae* (ur. Jože Faganel). Ljubljana : Založba ZRC, 2003.
- Resman, Blaž: Šentjakobska cerkev v 18. stoletju, *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773). Zbornik razprav*, Redovništvo na Slovenskem, 4, Ljubljana : Zgodovinski inštitut Milka Kosa ŽRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete, 1998, str. 189–228.
- Resman, Blaž: Kipa frančiškanskih svetnikov v Šiški – Straubova ali Robbova?, *Acta historiae artis Slovenica*, 3, 1998, str. 51–71.
- Resman, Blaž: *Kiparstvo poznega baroka na Gorenskem*, Opera Instituti Artis Historiae, Ljubljana : Založba ZRC, 2006.
- Smolik, Marijan: Grafični listi v Semeniški knjižnici v Ljubljani, *Acta historiae artis Slovenica*, 10, 2005, str. 191–200.
- Stegenšek, Avguštin: *Dekanija gornjegrajska. Cerkevni spomeniki lavantinske škofije*, 1. Maribor 1905.
- Stele, France: Valvasorjev krog in njegovo grafično delo, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 9, 1928, str. 5–50.
- Steska, Viktor: Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 11, 1901, str. 18–32, 69–97, 141–186.
- Stopar, Ivan: *Ljubljanske vedute*, Ljubljana : Arterika, 1996.
- Strle, Anton: Praznik sv. Jožefa, *Leto svetnikov. Prvi del: januar–marec* (ur. Maks Miklavčič, Jože Dolenc), Ljubljana : Zadruga katoliških duhovnikov, 1968, str. 766–771.
- Strle, Anton: Sv. Jožef, 1. st., mož Device Marije, *Leto svetnikov* (ur. Marijan Smolik), 1, Celje : Mohorjeva družba, 1999, str. 670–676.
- Thalnitscher, Ioannes Gregorius: *Epitome chronologica, continens res memorabiles nobilis & antiquissimae urbis Labacensis, metropolis inclity Ducatus Carnioliae*, Labaci 1714.
- Vidmar, Luka: Kritični prevod Biblioteke Kranjske, v: Marko Pohlin, *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae* (ur. Jože Faganel). Ljubljana : Založba ZRC, 2003.
- Vrhovnik, Ivan: Zatrte nekdanje cerkve in kapele ljubljanske, *Danica*, 2, 1904, str. 142–144, 150–152, 157–158, 181–182, 197–198, 221–222, 227–229, 236–237, 261–263, 284–285, 292–293, 316–317, 331–332, 340–341, 348–350, 356–357, 364–365, 373–375, 396–397, 406–407, 414–416, 421–422; 3, 1905, str. 283–284, 299–300, 306–309, 347–348, 356–357, 362–364, 390–392, 407–410.
- Vrhovnik, Ivan: Slovenščina v ljubljanskih cerkvah, *Kronika*, 1, 1934, str. 35–42.

S U M M A R Y

The cult and visual presentations of St. Joseph, the patron saint of Carniola, with the Discalced Friars in Ljubljana

In 1675 Emperor Leopold I proclaimed St. Joseph the patron saint of his hereditary lands, thus "officially" giving him the patronage also over Carniola. In Ljubljana, the new patron saint was solemnly declared on the 19th of March in the church of the Discalced Friars (the institution of the Princes of Eggenberg), which became the centre of his cult. The role of St. Joseph as the universal patron saint of the province is illuminated in the sermons delivered in 1675, 1676 and 1688 (by Johann Ludwig Schönleben, Johann Dedinger and Joseph Terlingo in the Discalced Friars' church) and preserved by Janez Gregor Dolničar/Thalnitscher in his collection of pamphlets, the so-called *Miscellanea* (housed in the Seminary Library in Ljubljana). The article briefly summarizes their contents.

To promote the cult, the Discalced Friars founded a confraternity of St. Joseph in 1679. The first to join were the members of the supreme provincial authorities (see note 32). The surviving fragments of the confraternity's memorial album – i.e. eleven folios with full-page illuminations, remaining anonymous for the time being, which combine heraldic and figural decoration – was in

2005 donated to the Library of the Slovenian Academy of Sciences and Arts by Elisabeth Gleason, née Gregorich, a university teacher in the USA (in the 1930s it was bought by her grandmother Ema Gregorich, née Goriup, in a second-hand bookshop in Vienna).

The confraternity distinguished itself in art commissions related to its devotion practices; however, only a few traces were left of this. Preserved in the Valvasor Print Collection in Zagreb are a memorial devotional print, engraved on the occasion of the foundation of the confraternity in 1679 by Matthias Greischer at Bogenšperk/Wagensperg, and a design for it drawn by Johannes Kilian Fleischman. In the Ljubljana Seminary Library a devotional print is housed which was engraved by Johann Christoph Winckler a good half-a-century later. It relies on the painting *The Death of St. Joseph* of 1735, which was painted by Valentin Metzinger for the high altar of the Discalced Friars' church (another version was engraved by Franz Leopold Schmitner).

The original altar dedicated to St. Joseph as the patron saint of the Discalced Friars' church was made by Johann Karl Schell in 1662. In the Ursuline convent in Ljubljana a canvas survives from this altar showing the standing Saint with

Child Jesus in his arms (1675). In 1735, a new painting by Valentin Metzinger was mounted in a new altar (fully completed in 1737). The new altarpiece featured a more topical motif relying on a work by Maratta and emphasizing primarily the role of St. Joseph as the patron saint of the dying (the painting has not been traced and is known merely through the aforementioned devotional print). Depictions of St. Joseph, rich in symbolism and often combined with Joseph of Egypt as his prefiguration, were made for the purposes of festive theatrical productions. Unfortunately, they are merely documented in descriptions in printed or archival sources.

St. Joseph as the patron saint of the province received a public place in Ljubljana in 1682, when a statue of him was mounted as an accompanying piece on the memorial column of the Virgin in front the Jesuit church; and in 1895 a statue of him was placed in a niche on the southern façade of Ljubljana cathedral (to join Sts. Hermagoras and Fortunatus). Although the worship of Jesus' stepfather was promoted also by the Jesuits and his image was mounted in their church, as well as other churches of Ljubljana, the primacy was held by the Discalced Friars all until the dissolution of their monastery in 1786.